

ZUŻYCIE NAWOZÓW MINERALNYCH W KRAJACH RWFG NA TLE ZUŻYCIA ŚWIATOWEGO¹

Zużycie nawozów mineralnych jest jednym z najważniejszych czynników rozwoju rolnictwa. Niezależnie bowiem od gleby, klimatu, sposobu gospodarowania itp. — bez dostatecznego nawożenia mineralnego nie jest możliwe uzyskanie tak wysokich plonów, jakie są dostępne przy aktualnym poziomie wiedzy rolniczej.

Stale wzrastające w ostatnich 50—60 latach zużycie nawozów mineralnym miało 3 okresy spadku, a mianowicie w czasie obu wojen światowych oraz światowego kryzysu rolnego w latach 30-tych. Tabela 1 podaje światowe zużycie nawozów mineralnych w latach 1905—1960, obliczone średnio na kolejne 5-letnia.

Tabela 1

Światowe zużycie nawozów mineralnych w latach 1905—1960

Średnio w latach (lata gospodarcze)	Nawozy w tys. ton				Wskaźnik wzrostu	
	azotowe	fosfo- rowe	potasowe	razem	łańcu- chowy	1905/1906— —1909/1910 =100
1905/06—1909/10	444	1 301	614	2 359	100	100
1910/11—1914/15	676	1 814	962	3 452	146	146
1915/16—1919/20	821	1 585	989	3 395	98	144
1920/21—1924/25	911	2 147	1 421	4 479	132	190
1925/26—1929/30	1 500	3 278	2 125	6 903	154	293
1930/31—1934/35	1 360	2 722	1 851	5 933	86	252
1935/36—1938/39	2 313	3 455	2 750	8 523	144	361
1945/46—1949/50	2 934	4 824	3 083	10 841	127	460
1950/51—1954/55	5 196	6 778	5 483	17 457	161	740
1955/56—1959/60	7 960	8 658	7 550	24 168	138	1 025

Źródło: Bulletin of Agricultural Economics and Statistics, Vol. 11/1962/nr 2 — nie uwzględniono zużycia nawozów w ChRL.

W długim okresie, jaki obejmuje tabela, widać wyraźnie zmiany we wzajemnych proporcjach poszczególnych rodzajów nawozów. W roku gospodarczym 1905/06 wypadało 35,2% nawozów fosforowych, 26% potasowych, a tylko 18,8% azotowych, co odpowiada stosunkowi 1 : 2,9 : 1,4. Jest to zrozumiałe, gdyż w tym okresie stosowano jeszcze nawozy w postaci naturalnej. Dopiero rozwój chemii i rozpoczęcie produkcji nawozów azotowych w oparciu o syntezę amoniaku stworzyły podstawy do szybkiego wzrostu zużycia tych nawozów i stopniowych zmian wzajem-

¹ Opracowane na podstawie artykułu Graewe'go: Entwicklung des Mineraldüngerverbrauchs der Erde unter besonderer Berücksichtigung der Mitgliedsländer des RGW, Zeitschrift für Agrarökonomik nr 6, 1963.

nych proporcji. W pięcioleciu 1925—1929 stosunek N : P₂O₅ : K₂O wynosił 1 : 2,2 : 1,4; w roku 1938/39 — 1 : 1,4 : 1,1, a w 1959/60 roku 1 : 1,03 : 0,9.

Proporcje te w poszczególnych regionach świata są bardzo zróżnicowane. Biorąc dla przykładu rok 1955/56 otrzymujemy następujący obraz:

	N : P ₂ O ₅ : K ₂ O
Europa Zachodnia	1 : 1,38 : 1,17
Europa Wschodnia	1 : 1,11 : 1,19
Ameryka Północna	1 : 1,19 : 0,99
Ameryka Środkowa i Południowa	1 : 0,74 : 0,54
Oceania	1 : 23,82 : 1,26
Azja	1 : 0,38 : 0,37
Afryka	1 : 1,14 : 0,32

Wiodąca rola we wprowadzaniu nawozów mineralnych do rolnictwa przypada Niemcom. W 1913 r. na tereny ówczesnej Rzeszy Niemieckiej przypadało 36% światowego zużycia nawozów mineralnych, w czym 48% stanowiły nawozy potasowe, 33% fosforowe, a resztę azotowe. Następnie zaczęto wprowadzać nawozy mineralne w USA, Francji, Danii, Włoszech i Anglii, a dopiero w latach 20-tych większość europejskich krajów zaczęła stosować nawozy mineralne, w tym również Polska. Dane FAO wskazują, że obecnie stosuje się nawozy w 120 krajach świata. Ilościowo zużycie nawozów w poszczególnych częściach świata w latach powojennych przedstawiało się następująco:

Tabela 2

Zużycie nawozów w poszczególnych częściach świata
(łącznie N, P₂O₅ i K₂O)

Region	1949/50		1954/55		1959/60		Wskaźnik 1959/60 1949/50 = 100
	w tys. ton	%	w tys. ton	%	w tys. ton	%	
Europejskie kraje socjalistyczne	2 345 ^a	17,1	3 358	16,6	4 956	18,3	211,3
Europejskie kraje kapitalistyczne	5 319	38,7	7 551	37,3	10 184	37,5	191,5
Ameryka Północna	4 024	29,3	5 887	29,1	7 130	26,3	177,2
Ameryka Łacińska	225	1,6	482	2,4	840	3,1	373,3
Azja ^b	1 147	8,4	1 954	9,6	2 780	10,2	242,4
Afryka	181	1,3	307	1,5	400	1,5	221,0
Oceania	507	3,6	729	3,5	840	3,1	165,7
Świat	13 748	100,0	20 260	100,0	27,130	100,0	197,3

^a Dla ZSRR dane z 1948 r. (= 1 261 000 ton), dla Bułgarii szacunkowo 15 000 ton

^b Bez ChRL.

Źródło: Monthly Bulletin, Vol. 11, nr 2, str. 3

Przytoczone dane wskazują, że kraje kapitalistyczne Europy Zachodniej łącznie z USA i Kanadą zużywają ponad 60% światowej produkcji nawozów mineralnych. Jednak tempo wzrostu zużycia nawozów dowodzi, że udział krajów socjalistycznych w światowym zużyciu nawozów szybko wzrasta.

Wprawdzie należy liczyć się również z dalszym wzrostem w przodujących krajach kapitalistycznych, ale wzrost ten będzie powolny, gdyż kraje te osiągnęły już dziś wysoki wskaźnik zużycia nawozów na jednostkę powierzchni.

W tabeli 3 podajemy informację o kształtowaniu się zużycia nawozów mineralnych na 1 ha gruntów ornych oraz użytków rolnych.

Tabela 3

Zużycie nawozów (łącznie N, P₂O₅ i K₂O) na jednostkę powierzchni w 1959/60 r.

Region	Zużycie nawozów	
	kg na 1 ha użytków rolnych	kg na 1 ha gruntów ornych ^a
Europejskie kraje socjalistyczne	8,4	18,0
Europejskie kraje kapitalistyczne	66,6	105,0
Ameryka Północna	14,1	31,1
Ameryka Łacińska	1,8	3,2
Azja ^b	3,2	6,5
Afryka	0,5	1,7
Oceania	1,8	32,3

^a Łącznie z plantacjami trwałymi.

^b Bez ChRL.

Gdyby z tabeli 3 wyeliminować z krajów afrykańskich Egipt, a z azjatyckich Japonię dystans i tak ogromny, jaki dzieli te kraje w zużyciu nawozów od krajów socjalistycznych lub przodujących krajów kapitalistycznych byłby jeszcze większy. Wymienione kraje stosują bowiem prawie „europejskie” dawki nawozów, podczas gdy w pozostałych krajach tych części świata zużycie nawozów jest minimalne. Np. Japonia na 1 ha gruntów ornych zużywa samych nawozów azotowych około 100 kg, a pod niektóre rośliny stosuje się tam obfitsze nawożenie niż w krajach Europy Zachodniej. Natomiast średnie zużycie nawozów mineralnych w Pakistanie wynosi 0,3 kg, w Indii — 1,0 kg, w Indonezji — 2,0 kg, a w ChRL — 2,3 kg (1956 r.). Natomiast w Afryce prawie 2/3 nawozów przypada na Egipt, gdzie średnie dawki dochodzą do 80 kg na 1 ha gruntów ornych.

Prognozami zużycia nawozów mineralnych w poszczególnych regionach świata w niedalekiej stosunkowo perspektywie (do 1980 r.), zajmował się F. W. Parker, zastępca Generalnego Dyrektora FAO, w latach 1958—1962. W wyniku swoich studiów doszedł do wniosku, że w 1980 r. 3 zacofane dziś kontynenty — Azja, Afryka i Ameryka Południowa zużywać będą ca 39,5 mln ton nawozów mineralnych, czyli o przeszło 2 mln więcej niż całe zużycie światowe w 1959/60 r. Kraje ekonomicznie rozwinięte rozszerzą w tym czasie również zużycie nawozów mineralnych, jednak w stopniu znacznie mniejszym, co dałoby według jego szacunków globalne światowe zużycie nawozów mineralnych w 1980 r. w wysokości 70 mln ton.

W krajach Europy Zachodniej, mających dotychczas najwyższe zużycie nawozów mineralnych, widać w ostatnich latach bądź niewielki przyrost, a nawet w niektórych z nich spadek. Dane dotyczące 7 spośród tych krajów zawiera tabela 4.

W krajach tych obserwuje się niewielki wzrost, stagnację, względnie nawet regres w zużyciu nawozów w zależności od osiągniętego już poziomu nawożenia, poziomu cen nawozów, osiąganych plonów itp.

Odpowiednie liczby dotyczące zużycia nawozów w krajach RWPG podajemy w tabeli 5 (z wyjątkiem Rumunii, dla której brak danych) częściowo w latach gospodarczych, a częściowo kalendarzowych, w zależności od stosowanego w danym kraju systemu ewidencji.

Przyjmując odpowiedni rok wyjściowy w tabeli za 100, otrzymujemy wysokie wskaźniki wzrostu dla roku 1961 lub 1960/61): Bułgaria — 314, Węgry — 204, CSRS — 154, Polska — 135, NRD — 121, ZSRR — 111.

W przeliczeniu na jednostkę powierzchni zużycie czystego składnika nawozów mineralnych w krajach RWPG przedstawia tabela 6,

Tabela 4

**Zużycie nawozów mineralnych w niektórych krajach
Europy Zachodniej**

Kraj	Zużycie w tys. ton czystego składnika w roku gospodarczym		Przyrost (+) spadek (--) w %
	1959/60	1960/61	
Belgia	343	359	+4,7
Dania	413	423	+2,4
Francja	2 072	2 279	+10,0
Włochy	863	814	-5,7
Holandia	478	474	-0,6
Szwecja	302	293	-3,0
NRF	2 400	2 286	-4,8

Źródło: Internationale Monatszahlen, sierpień 1962, str. 16

Tabela 5

**Zużycie nawozów mineralnych w krajach RWPG w latach 1956—1961
w tys. ton czystego składnika**

Kraj	1956	1958	1959	1960	1961
Bułgaria	49	79	202	156	.
NRD	820	947	963	951	994
Węgry	.	106	171	168	216
ZSRR	.	2 458	2 577	2 625	2 718
	1955/56	1957/58	1958/59	1959/60	1960/61
CSRS	347	420	514	497	535
Polska	587	578	651	745	795

Źródło: Roczniki statystyczne krajów RWPG

Tabela 6

**Zużycie nawozów mineralnych w krajach RWPG
w przeliczeniu na jednostkę powierzchni**

Kraj	Rok	Kg na 1 ha użytków rolnych	Kg na 1 ha gruntów ornych
Bułgaria	1960	27,5	36,5
CSRS	1960/61	73,0	104,3
NRD	1961	154,3	204,8
Polska	1960/61	39,0	49,8
Węgry	1961	30,2	40,7
ZSRR	1961	5,3	12,2

Jeżeli idzie o wzajemne proporcje $N:P_2O_5:K_2O$, to w większości krajów obserwowujemy przewagę nawożenia azotowego. Stosunek ten kształtuje się (dla tych samych lat, co w tabeli 6) następująco:

Bułgaria	1 : 0,5 : 0,6
CSRS	1 : 1,06 : 1,41
NRD	1 : 0,88 : 2,01
Polska	1 : 0,76 : 1,14
Węgry	1 : 0,83 : 0,44
ZSRR	1 : 1,33 : 0,82

Dalszy rozwój nawożenia mineralnego w krajach RWPG musi iść nie tylko w kierunku absolutnego zwiększenia ilości nawozów, lecz także w kierunku poprawy wzajemnego stosunku poszczególnych rodzajów nawozów, w zależności od potrzeb gleby i uprawianych roślin.

Plany, jakie kraje RWPG nakreśliły przed swoim rolnictwem, wymagać będą znacznego i dość szybkiego wzrostu nawożenia mineralnego.

Zadania, jakie wynikają dla Bułgarii z międzynarodowego podziału pracy w ramach RWPG, a w szczególności rozwój uprawy warzyw, owoców, winogron i tytoniu, a także konieczność rozszerzenia bazy paszowej w związku z planowanym rozwojem hodowli zwierząt, wymagają wzrostu nawożenia z 36,5 kg w 1960 r. do 80 kg w 1965 r. na 1 ha użytków rolnych.

CSRS ma w bieżącym, trzecim planie pięcioletnim założony wzrost zbiorów pszenicy o 17%, żyta o 22%, jęczmienia o 7%, ziemniaków o 98%, a wieloletnich roślin pastewnych o 38%. Dla osiągnięcia tych celów ilość nawozów dla rolników ma wzrosnąć do 900 tys. ton w 1965 r. (w stosunku do 497 tys. ton w 1959/60 r.). Łącznie w latach 1961 do 1965 rolnictwo CSRS ma otrzymać 1 015 700 ton N; 1 045 800 ton P_2O_5 i 1 315 300 ton K_2O .

W Polsce plan 5-letni zakłada wzrost nawozów mineralnych z 745 tys. ton w 1960 r. do 1 243 tys. ton w 1965 r. Oznacza to dostarczanie rolnictwu w 1965 r. 433 tys. ton N; 360 tys. ton P_2O_5 i 450 tys. ton K_2O . Produkcja globalna rolnictwa ma wzrosnąć w tych latach o 22,2%, w tym roślinna o 16,5%, zwierzęca o 30,9%. Założono wzrost plonów 4 podstawowych zbóż z 16 do 17,6 q/ha; ziemniaków ze 131 do 155 q/ha. Produkcja żywca wołowego w przeliczeniu na 100 ha użytków rolnych ma wzrosnąć z 24,2 do 32,8 q, a wieprzowego z 70,7 do 96,8 q.

Rumunia, która w 1948 r. produkowała zaledwie 200 ton nawozów, a w 1959 r. — 52 tys. ton, zakłada wyprodukowanie w latach 1961—1965 pół miliona ton nawozów mineralnych, co stanowi dziesięciokrotny wzrost w stosunku do 1959 roku. Planowany na lata 1961—1965 wzrost zbiorów głównych roślin wynosi: pszenica — 38%, kukurydza na ziarno — 75%, buraki cukrowe — 46%, słonecznik — 50%; produkcja mięsa ma się podwoić w stosunku do roku 1959.

Tabela 7
Zmiany w nawożeniu mineralnym w krajach RWPG w latach 1960—1965

Kraj	Ogółem w tys. ton czystego składnika			W kg na 1 ha użytków rolnych ^a	
	1960	1965	1965	1960	1965
			1960		
Bułgaria	156	342	219	36,5	80,0
CSRS	497 ^b	900	181	96,9	175,4
NRD	951	1 160 ^c	122	196,0	239,0
Polska	745 ^b	1 243	167	46,7	77,9
Rumunia	.	500	.	.	50,9
Węgry	168	330	196	31,6	62,0
ZSRR	2 625	7 400	282	11,8	33,3

^a Przy założeniu niezmienniej powierzchni.

^b 1959/60.

^c Szacunkowo.

Związek Radziecki zakłada wzrost nawożenia mineralnego z 10,3 mln ton w 1958 do 31 mln ton w 1965 r. Lepsze nawożenie ma zabezpieczyć planowany wzrost produkcji: bawełny o 30—39%, buraków cukrowych o 40—55%, mięsa o 100%, mleka 1,7—1,8 razy; jaj — 1,6 razy, zaś zbóż z 8,5 mld do 10—11 mld pudów.

Węgry zakładają w bieżącej pięcioletce (1961—1966) podwoić zużycie nawozów mineralnych. Produkcja rolnicza ma w tym czasie wzrosnąć o 22—23%.

NRD, która już dziś ma najwyższe wśród krajów RWPG zużycie nawozów, zakłada w planie do 1970 r. wzrost nawożenia do 60,5 kg N, 58 kg P₂O₅ i 200 kg K₂O na 1 ha użytków rolnych. W wyniku wysokiego nawożenia NRD spodziewa się osiągnąć do tego czasu wzrost plonów zbóż o 19%, ziemniaków o 22%, wydajność łąk i pastwisk o 25% — w stosunku do przeciętnych z lat 1957—1961.

Zestawiając te założenia z absolutnym zużyciem nawozów w krajach RWPG otrzymujemy obraz zmian przedstawiony w tabeli 7.

Łącznie w krajach RWPG zużycie nawozów w okresie 1960—1965 ma wzrosnąć ponad 2 razy. Ta tendencja ma się utrzymać i w następnych latach. Szczególnie duży wzrost produkcji nawozów planuje się w ZSRR, gdzie w 1980 r. roczna produkcja ma wynieść 125—135 mln ton (co odpowiada 26—28 mln ton czystego składnika). Według dotychczasowych tendencji rozwoju produkcji nawozów mineralnych można szacować, że w 1980 r. poszczególne kraje osiągną na 1 ha użytków rolnych:

Bułgaria	— 130 kg	Polska	— 140 kg ¹
CSRS	— 200 „	Rumunia	— 100 „
NRD	— 250 „	Węgry	— 140 „
		ZSRR	— 40 „

W sumie zużycie nawozów w krajach RWPG wyniesie w 1980 r. około 30 mln ton czystego składnika.

Biorąc to pod uwagę można zakwestionować podane uprzednio globalne szacunki F. W. Parkera odnośnie światowego zużycia nawozów w 1980 r. Przewiduje on bowiem w ogólnym zużyciu nawozów, szacowanym na ca 70 mln ton, 39,5 mln ton dla krajów zacofanych ekonomicznie, a pozostałe 30,5 mln ton dla pozostałej części świata łącznie z krajami socjalistycznymi, które, jak się przewiduje, same będą dysponować taką ilością nawozów. Poprawny szacunek światowego zużycia nawozów mineralnych w 1980 r. powinien zakładać więcej niż 100 mln ton czystego składnika. Wprawdzie europejskie kraje socjalistyczne nie osiągną jeszcze w tym roku takiego zużycia nawozów mineralnych, jak wysokointensywne kraje Europy Zachodniej, niemniej jednak ich zużycie nawozów mineralnych stanowić będzie od 1/4 do 1/3 zużycia światowego.

opr. J. Stelmach

¹ Od czasu opublikowania artykułu Graewe'go, który to artykuł stanowił podstawę niniejszego opracowania, zaszły istotne zmiany. Między innymi w Polsce tezy na IV PZPR zapowiadają osiągnięcie w 1970 r. 130—140 kg NPK na 1 ha użytków rolnych, w związku z czym również założenia planu perspektywicznego będą niewątpliwie znacznie podwyższone.